

het Engels in Nederlandse autoreclames en naar de associaties van de Engelse taal. Masterscriptie Radboud Universiteit Nijmegen.

Cheshire, J., & Moser, L. (1994). English as a cultural symbol: The case of advertisements in French-speaking Switzerland. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 15 (6), 451-469.

Domzal, T. J., Hunt, J. M., & Kernan, J. B. (1995). Achtung! The information processing of foreign words in advertising. *International Journal of Advertising*, 14 (2), 95-114.

Gerritsen, M., Korzilius, H., Meurs, F. van, & Gijsbers, I. (1999). Engels in commercials op de Nederlandse televisie: frequentie, uitspraak, attitude en begrip. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 27 (2), 167-186.

Gerritsen, M., & Nickerson, C. (2004). Fact or fallacy? English as a lingua franca in the European business context. In M. Gotti, & C. Candlin (Red.), *Intercultural aspects of specialized discourse* (pp. 105-125). Berlin: Peter Lang.

Gerritsen, M., Nickerson, C., Hooft, A. van, Meurs, F. van, Nederstigt, U., Starren, M., et al., & Crijns, R. (2007). English in product advertisements in Belgium, France, Germany, the Netherlands and Spain. *World Englishes*, 26 (3), 291-315.

Haarmann, H. (1989). *Symbolic values of foreign language use: From the Japanese case to a general sociolinguistic perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Hornikx, J., & Hof, R.-J. (2008). De effectiviteit van vreemde talen in productreclame: moet het product passen bij de taal? *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 30 (2) XX

Hornikx, J., Meurs, F. van, & Starren, M. (2005). Welke associaties roepen vreemde talen in reclame op? *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*, 74 (2), 71-80.

Hornikx, J., Starren, M., & Heur, B. van (2004). Frans in Nederlandse advertenties: Drager van symbolische en letterlijke betekenis. *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*, 71 (1), 61-68.

Kelly-Holmes, H. (2005.) *Advertising as*

Multilingual communication. New York: Palgrave MacMillan.

Leclerc, F., Schmitt, B.H., & Dubé, L. (1994). Foreign branding and its effects on product perceptions and attitudes. *Journal of Marketing Research*, 31 (2), 263-270.

Lochtman, K., & Ceuleers, E. (2005). Tweede- en vreemde-taalverwerving in een meertalige context: De rol van imago, attitudes en motivatie. *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*, 74 (2), 93-102.

Nickerson, C., Gerritsen, M., & Meurs, F. van (2005). Raising student awareness of the use of English for specific business purposes in the European context: A staff-student project. *English for Specific Purposes*, 24 (3), 333-346.

Piller, I. (2000). Multilingualism and the modes of TV advertising. In F. Ungerer (Red.), *English media texts past and present: language and textual structure* (pp. 263-279). Amsterdam: Benjamins.

Piller, I. (2001). Identity constructions in multilingual advertising. *Language in Society*, 30 (2), 153-186.

Piller, I. (2003). Advertising as a site of language contact. *Annual Review of Applied Linguistics*, 23, 170-183.

JOS HORNIKX is universitair docent bij Bedrijfscommunicatie (Radboud Universiteit Nijmegen) en onderzoekt de mogelijke invloed van cultuur en vreemde talen op de effectiviteit van overtuigende boodschappen. Samen met Marianne Starren publiceerde hij onder andere in *Journal of Multilingual and Multicultural Development* en *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*. Correspondentieadres: Radboud Universiteit Nijmegen, Erasmusplein 1 (5.29) 6525 HT Nijmegen. E-mail: j.hornikx@let.ru.nl

MARIANNE STARREN is universitair hoofd-docent bij Bedrijfscommunicatie (Radboud Universiteit Nijmegen) en onderzoekt de invloed van taalspecifieke informatiestructuren op tekstontwerp.

Communicatieve competentie van hbo-studenten: een model voor het ontwikkelen van een doorlopende leerlijn¹

ELS VAN DER POOL & FRANK VONK

Wat moeten hbo-studenten kennen en kunnen om competent te kunnen communiceren in het Nederlands als ze na hun opleiding de arbeidsmarkt betreden? Wat betekent dat voor de invulling van een onderwijsprogramma? Dat zijn vragen die bij menige opleiding spelen. In deze bijdrage wordt een model gepresenteerd dat als basis kan dienen voor het opstellen van een doorlopende leerlijn van de communicatieve competentie in het Nederlands.

De aanleiding van het onderzoek

In de pers, maar ook door collega's wordt volop gediscussieerd over het gebrekkige niveau van het Nederlands van hbo-studenten. Binnen de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (HAN) gingen al langere tijd geluiden op dat dit niveau te wensen overliet. Die vermoedens vormden de aanleiding voor een onderzoek door de HAN hoe het werkveld, de docenten en studenten van de Faculteit Economie & Management en de Faculteit Educatie aankeken tegen het behaalde eindniveau van studenten (Kral, Van der Pool & Van de Ven, 2006).

Uit dit onderzoek bleek dat het merendeel

van het werkveld en de docenten Nederlands vond dat een aanzienlijk deel van de studenten onvoldoende communicatief competent was bij het afronden van de studie. Ook bleek sprake van een grote discrepantie tussen het belang dat docenten hechtten aan de communicatieve competentie en de daadwerkelijke aandacht die ze eraan besteedden. Verder bleek dat de communicatieve competentie erg verschillend werd geïnterpreteerd, sterk vaardigheidsgericht was en dat metacommunicatie nauwelijks een plaats had.

Deze resultaten vormden de aanleiding om, in opdracht van de Faculteitsdirecties, een model te ontwikkelen voor de communicatieve competentie Nederlands. Het model beoogt opleidingen houvast te bieden bij het bepalen van een samenhangend en onderbouwd onderwijsaanbod dat gericht is op het te behalen eindniveau.

Conceptueel kader

Belangrijke begrippen in ons model voor communicatieve competentie zijn uitstroomniveau, competentie en communicatieve inhoud. In het hbo is het uitstroomniveau beschreven in de vorm van Dublin

descriptoren (Nedermeijer & Pilot, 2000) en algemene hbo-kwalificaties. Ze gelden voor alle opleidingen op bachelorniveau. Ze geven een indicatie, maar zijn weinig concreet. Dat geldt ook voor de communicatieve vaardigheid.

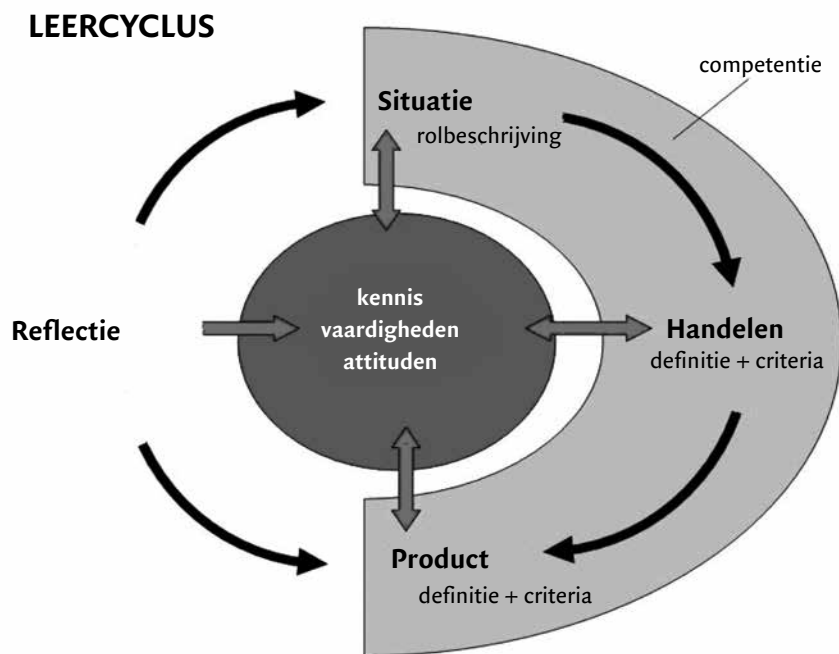
Dublin descriptor communicatieve vaardigheid:
De student is in staat om informatie, ideeën en oplossingen over te brengen op een publiek bestaande uit specialisten of niet-specialisten.

Algemene hbo-kwalificatie communicatieve vaardigheid:
De student kan intern en extern communiceren, teamgericht samenwerken, en leidinggeven aan projecten in een multidisciplinaire,

multiculturele en internationale arbeidsomgeving.

Per opleiding zijn er verdere specificaties, maar het onderdeel communicatie wordt daarbij slechts beperkt uitgewerkt. Een functie van ons model is om deze eindtermen systematisch te operationaliseren.

Voor het begrip competentie hebben we gebruik gemaakt van een aanpak die het begrip competentie opsplijst in een aantal componenten (Bos, 2007) en dit gecombineerd met een model voor competentieontwikkeling. Omdat het ons gaat om een kader voor een leercyclus hebben we gebruik gemaakt van een algemeen model voor competentieontwikkeling (Geerding & Jongepier 2002). Figuur 1 toont dit model voor competentieontwikkeling.

Figuur 1: Model voor competentieontwikkeling (naar Geerding & Jongepier, 2002)

Competentie-niveau	Kennis	Vaardigheden	Houding	Communicatieve situatie	Communicatief handelen	Product van communicatief handelen in een communicatieve situatie
1. Beginner						
2. Gevorderde						
3. Beginnende professional						

Figuur 2: Het conceptueel kader samengevat

Een competentie bestaat uit een combinatie van kennis, vaardigheden en houding die door handelen tot uitdrukking komt in een situatie en leidt tot een product. De mate waarin de student competent is, blijkt uit het product dat kan worden beoordeeld aan de hand van criteria. De communicatieve inhoud is bepaald voor verschillende leerniveaus: beginners, gevorderden en beginnende professionals (zie Figuur 2).

We hebben voor de invulling van deze niveaus geput uit literatuur die aansluit bij de onderwijspraktijk, uitgaat van het begrip competentie en de niveaus daarvan plus literatuur die aandacht besteedt aan het interculturele karakter van communiceren. Dat laatste is van belang aangezien dit expliciet genoemd wordt in de generieke hbo-kwalificatie.

Zo hebben wij de drie niveaus uit het Europees Referentie Kader (Nederlandse Taalunie, 2006) in ons conceptueel kader vertaald als beginner (1), gevorderde (2), begin-

nend professional (3). Daarnaast vormden de niveaus een inspiratiebron voor de invulling van de kolommen kennis en vaardigheden.

Ons kader maakt verder gebruik van de ideeën van Canale & Swain (1980) en Brinkman & Van der Geest (2003). Canale & Swain onderscheiden grammaticale competentie, sociolinguïstische competentie en strategische competentie. Brinkman & Van der Geest formuleren vier niveaus die relevant zijn binnen een academische setting: tekstvakmanschap (spreken, schrijven volgens de taalregels), genre-competentie (bekend zijn met diverse tekstsoorten, zoals verslagen, advies- en onderzoeksrapporten), strategische competentie (bewust, effectief communiceren met behulp van retorische middelen, het schrijven voor een bepaalde doelgroep), terugkoppeling (feedback geven en ontvangen als belangrijk onderdeel van teamwork).

Wij hebben overigens feedback niet als apart niveau opgenomen, maar als vaardig-

INSTROOM (instaptoets)			
COMPETENTIE-NIVEAU	KENNIS (mondeling, schriftelijk en digitaal)	VAARDIGHEDEN (mondeling, schriftelijk en digitaal)	HOUDING (psycho-sociale attitude)
NIVEAU 1 BEGINNER	Tekstvakmanschap (grammatica, spelling, standaard gebruik; taalgebruik en tekststructuur) Beperkte genre competentie	Technisch- praktisch Feedback ontvangen en verwerken Product-georiënteerd	Operationeel (pragmatisch)
	↓	↓	↓
NIVEAU 2 GEVORDERDE	Genre-competentie Sociaal-cultureel, aangepast taalgebruik aan werkomgeving	Methodisch Feedback geven (plus niveau 1) Product- en proces-georiënteerd	Tactisch (naast uitvoeren; met aandacht voor reflectie)
	↓	↓	↓
NIVEAU 3 BEGINNENDE PROFESSIONAL	Ruime genre- competentie Beperkte strategische competentie	Specialistisch Feedback geven en ontvangen in professionele settings (plus niveaus 1 en 2) Hoofdzakelijk proces-georiënteerd	Strategisch (metahandelen en reflectie)
UITSTROOM (Dublin descriptor, hbo-kwalificaties, opleidingsspecifieke beroepscompetenties)			

Figuur 3: Het ingevulde model voor de communicatieve competentie

INSTROOM (instaptoets)		
COMMUNICATIEVE (LEER-) SITUATIE	COMMUNICATIEF HANDELEN	COMMUNICATIEF PRODUCT / RESULTAAT
kritische successen (instroom):		
Docentgestuurd communicatief handelen in vooraf bepaalde situaties Context: school, (project in onderwijsorganisatie) Teamwork, groep biedt houvast	Uitvoeren (ervaren)	Kleine handelingsgerichte casus, werkstukken en presentaties
kritische successen (doorstroom):		
Gedeeltelijk docentgestuurd communicatief handelen in complexere (interculturele) situaties Context: complexe school- en praktijksituaties (stage) Individueel onder begeleiding van een docent en een professional	Aansturen (verdieping door ervaring)	Simulaties, uitgebreide casus
kritische successen (doorstroom)		
Studentgestuurd strategisch communicatief handelen in complexe (interculturele) situaties Context: bedrijf (werkplek); Zelfstandig binnen een organisatie	Ontwikkelen (denken en kritisch beschouwen in steeds complexere situaties)	Casus in reële werksituatie(s)

heid binnen elk van de drie niveaus. Dit om metacommunicatie te verankeren en daarmee tegemoet te komen aan de in het HAN-onderzoek gesignaleerde tekortkomingen van de opleidingsprogramma's.

Tot slot hebben we gebruik gemaakt van Shadid (2000) die duidelijke ideeën heeft over hoe communicatief competent handelen vorm gegeven kan worden met in acht-neming van de interculturele aspecten. In het model vindt communicatief handelen plaats in een (inter)culturele setting.

Het ingevulde model voor communicatieve competentie

De hier boven beschreven literatuurstudie leidt tot een ingevuld model voor communicatief competent handelen (Figuur 3). In de eerste kolom staan van boven naar beneden de drie niveaus beschreven. In de bovenste rij staan de elementen van een competentie (kennis, vaardigheden, attitude) en de onderdelen van de leercyclus (situatie, handelen, product). Per niveau staat in de cellen een indicatie voor de vereiste kennis, vaardigheid, houding en een indicatie voor passende situaties, handelingen en beroepsproducten. Deze zijn in abstracte termen weergegeven om aan te duiden hoe de leerlijn verloopt. De niveaus worden gescheiden door 'kritische (toets) momenten': instroom, doorstroom (tussen 1-2 en tussen 2-3) en uitstroom. Uitstroom is het eindniveau zoals gedefinieerd in de Dublin descriptor en de algemene hbo-kwalificaties. Bij de instroom kan een instap-toets plaatsvinden.

Een praktijkvoorbeeld

In het model voor communicatieve competentie is de invulling van de cellen enigszins abstract gehouden opdat het model voor

diverse opleidingen gebruikt kan worden. Ter aanvulling geven we daarom een praktijkvoorbeeld van de opleiding Logistiek en Economie (Figuur 4). Startpunt vormden de vereiste beroepsproducten per niveau. Bekeken is wat een beginnende professional communicatief gezien moet kennen bij het betreden van de arbeidsmarkt. We beperken ons hier tot de schriftelijke uitdrukkingsvaardigheid in het Nederlands en daarbinnen tot één beroepsproduct, het adviesrapport. In de uiteindelijke leerlijn wordt hier op verschillende niveaus aan gewerkt.

Per niveau zijn specifieke beoordelingscriteria opgesteld waaraan het beroepsproduct moet voldoen. Een dergelijke explicitering draagt bij aan een eenduidige beoordeling. Zo wordt voorkomen dat studenten van niveau 1 worden beoordeeld op basis van de criteria voor een adviesrapport op niveau 3. Voor alle relevante communicatieve beroepsproducten (presentaties, brieven, offertes enzovoort) kunnen de kolommen worden ingevuld en het onderwijsaanbod worden bepaald.

De onderwijspraktijk

Het model beoogt een bijdrage te leveren aan het bepalen of aanpassen van een specifiek onderwijsprogramma waarbij de focus ligt op het ontwikkelen van een doorlopende leerlijn (zie ook Expertgroep Doorlopende Leerlijnen, 2008).

Bij de Faculteit Economie en Management worden momenteel de opleidingen doorge-licht aan de hand van dit model. Voor een aantal opleidingen wordt gewerkt aan een advies voor verbetering. Daarbij wordt steeds uitgegaan van de vereiste beroepsproducten en de te behalen eindtermen.

Het model wordt dus van rechts naar links en van onder naar boven ingevuld. Deze werkwijze wijkt soms af van de huidige praktijk. Soms zijn er wel eindtermen geformuleerd,

	KENNIS & VAARDIGHEDEN	HOUDING	SITUATIE	HANDELEN	PRODUCT
NIVEAU 1 BEGINNER	De student heeft kennis van en hanteert de regels van de Nederlandse taal en heeft beperkte kennis van tekstgenres.	De student is operationeel gericht	Een project over een eenvoudige fictieve logistieke situatie uitgevoerd in groepsverband op school met begeleiding door docent.	De student oefent tekstvakmanschap en beperkte genre competentie. Hij/zij past spelling- en grammaticaregels correct toe en zorgt voor een adequate tekststructuur, werkt samen in een team.	Begrijpelijk en verzorgd adviesrapport.
NIVEAU 2 GEVORDERDE	De student bouwt voort op niveau 1; hij kan een uitgebreid scala aan tekstgenres hanteren.	De student werkt tactisch en heeft aandacht voor reflectie.	Een stageopdracht; adviseren over een duidelijk afgebakend logistiek knelpunt. De student werkt individueel; begeleiding door docent is minder frequent en op eigen verzoek.	De student laat naast de aspecten van niveau 1- ook zien dat hij/zij rekening houdt met de diverse, veelal logistiek georiënteerde lezersgroepen die hij bedient.	Begrijpelijk en verzorgd adviesrapport gepast voor de beoogde doelgroep.
NIVEAU 3 BEGINNENDE PROFESSIONAL	De student bouwt voort op niveau 2; hij hanteert retorische middelen om bewust effectief te communiceren met een specifieke doelgroep.	De student werkt zelfstandig en strategisch. De student kan zichzelf aansturen en reflecteren.	Binnen een organisatie een logistiek probleem onderzoeken in een complexe context en daarover adviseren. Het adviesrapport is onderdeel van een afstudeeropdracht. De student werkt zelfstandig en krijgt feedback op verzoek.	De student toont dat hij/zij op onderbouwde wijze de vertaalslag kan maken van onderzoek naar advies. Dat vereist o.a. omgaan met dilemma's en het maken van strategische keuzes die hij/zij kan verantwoorden.	Begrijpelijk, verzorgd, gepast en overtuigend. adviesrapport voor de beoogde doelgroep.

Figuur 4: Een praktijkvoorbeeld: het model ingevuld voor het beroepsproduct 'adviesrapport'

maar wordt de invulling van het onderwijsprogramma - mede - bepaald door praktische zaken als specialisaties (stokpaardjes) van docenten, en een - beperkt - aantal uren dat beschikbaar is voor Nederlands.

Het model vraagt om vanuit de beroepsproducten terug te redeneren naar de benodigde kennis en vaardigheden en de onderwijssituaties en -handelingen en verschaft daarmee houvast bij discussies over de inhoud van een programma.

Alhoewel wij ons beperkt hebben tot de communicatieve competentie in het Nederlands, kan het model ook ondersteunen bij het vormgeven en/of aanpassen van curricula voor de hbo-opleidingen in de Moderne Vreemde Talen. Het model is niet taalgebonden.

Het model biedt de mogelijkheid om discussies over communicatieve vaardigheden op een hoger plan te tillen. Bijvoorbeeld bij interne discussies met niet-communicatiedocenten of leden van een curriculumcommissie, of bij externe discussies in het kader van een accreditatie. Wat is wel en niet zinvol om op te nemen per leerjaar en in het totale programma, met als uitgangspunt steeds het te behalen eindniveau (kritische toetsmomenten, producten)? Wat is de samenhang van de programmaonderdelen over de jaren heen. Wanneer moet wat aan bod komen (kennisvaardigheden-houding) en in welke vorm (situatie en handelen)?

Een ingevuld model biedt ook de mogelijkheid om onderbouwd aan te geven wat in een efficiëntietraject hoort en wat in het reguliere programma. Uitgangspunt is immers het eindniveau en van daaruit wordt teruggeredeneerd. Op die manier wordt de kloof zichtbaar in de aansluiting van het voortgezet en hoger beroepsonderwijs. Die kloof bepaalt dan de inhoud van het efficiëntieprogramma. Ons inziens is dat een essentieel punt in de bewaking van het hbo-niveau van het reguliere programma. Cruciaal is hier de bepa-

ling van het instroomniveau, bijvoorbeeld door middel van een instaptoets, zoals deze momenteel wordt gehanteerd bij de pabo's.

Discussie

We hebben onszelf in een aantal opzichten beperkt bij de opzet van het model. Zo betreft het model het bachelorniveau (het masterniveau is in ontwikkeling). Verder hebben we ons voor de invulling van het begrip communicatieve inhoud gebaseerd op literatuur die expliciet uitgaat van het begrip communicatieve competentie.

Het model wordt inmiddels gebruikt binnen de Faculteit Economie & Management als blauwdruk om de huidige inrichting van het communicatieonderwijs Nederlands gestructureerd en onderbouwd door te lichten. Dit model is onderdeel van een nog lopend breder project gebaseerd op het uitgevoerde HAN-onderzoek: het betreft *work in progress*.²

We willen gezien de maatschappelijke aandacht voor het onderwerp onze ervaringen delen en op deze manier bijdragen aan één van de adviezen van de Onderwijsraad (2006): de systematiek verbeteren voor het vaststellen van onderwijsleerinhouden op communicatief gebied. Dit model beoogt aan die ontwikkeling en zeker aan de discussie daarover een bijdrage te leveren.

LITERATUUR

- Bos, E. (2007). *Competentie. Verheldering van een begrip*. Heerlen: Open Universiteit Nederland.
- Brinkman, G, Th. van der Geest (2003). *Assessment of Communication Competencies in Engineering Design Projects*. TCQ, vol. 12 (1), 67-81.
- Canale, M., & M. Swain (1980). *Theoretical bases of communicative approaches to second*

language teaching and testing. *Applied Linguistics*, 1, 1-47.

Expertgroep Doorlopende Leerlijnen (2008). *Over de drempels met taal. De niveaus van taalvaardigheid. Onderdeel van de eindrapportage van de expertgroep Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen*. Enschede: Expertgroep.

Geerding, A., & P. Jongepier (2002). *Naar een hanteerbaar competentiebegrip*. Nijmegen: KUN (IOWO).

HBO-Raad (2008). www.hbo-raad.nl/?i=1628&t=press.

Houtkoop, H., & T. Koole (2000). *Taal in actie. Hoe mensen communiceren met taal*. Bussum: Coutinho.

Jansen, E., Heine, B. ter., Geerdink, G., Pool, E. van der, de Beer, J. de., & Pauwelussen, J. (2008). 'Onderzoek doen' als competentie van een hogeschool. *Onderwijsinnovatie*, 10(2), 10-13.

Kral, M., & E. van der Pool, P. H. van de Ven (2006). *De wenselijkheid van een 'HAN communicatiestudio'*. Advies- en onderzoeksrapport. Arnhem-Nijmegen: HAN [interne notitie].

Nederlandse Taalunie (2006). *Gemeenschappelijk Europees Referentiekader voor Moderne Vreemde Talen: Leren, Onderwijzen, Beoordelen*.

Nedermeijer, J., & Pilot, A. (2000). *Beroepscompetenties en academische vorming in het hoger onderwijs*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Onderwijsraad (2002). *Competenties: van complicaties tot compromis*. Den Haag: Onderwijsraad.

Onderwijsraad (2006). *Het Europees Kwalificatiekader en leren in Nederland*. Den Haag: Onderwijsraad.

Shadid, W. (2000). *Interculturele communicatieve competentie*. *Psychologie en Maatschappij*, 24(1), 5-14.

NOTEN

1. Met dank aan Elisabeth Brand (HAN), Gert Brinkman (Universiteit Twente), Thea van der Geest (Universiteit Twente) en Monique van Wijk (Hogeschool Utrecht) voor hun constructieve bijdragen aan de invulling en praktische toepassing van het model.
2. Naast dit model zijn een taaltoets en een efficiëntieprogramma ontwikkeld voor propedeusestudenten.

ELS VAN DER POOL is lector Human Communication Development aan de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (Faculteit Economie en Management). Ze promoveerde in 1995 op een proefschrift over schrijven als cognitief proces. Correspondentieadres: Postbus 5171, 6802 ED Arnhem. E-mail: Els.vanderPool@han.nl

FRANK VONK is hoofddocent filosofie en cultuur binnen het Instituut Bedrijfskunde en onderzoeker binnen het lectoraat Human Communication Development. Hij promoveerde in 1992 op een proefschrift over historiografie en taalwetenschap in de 19de en 20ste eeuw. Correspondentieadres: Postbus 5171, 6802 ED Arnhem. E-mail: Frank.Vonk@han.nl